

Ez a célunk: a teljesítményképes tudás, a teljesítményképes gyakorlottság, a jártasság, a szokás megszerzése. Ez lenne az eredmény. Olyan szokások kialakítása, amelyet nemcsak értékelni tud a tanuló. Az értékelt szokást viszi magával a gyermek előbb a családjához, később a munkahelyére, majd az általa alapított otthonba. A begyakorlott szokás igénné változott benne.

A gyakorlatokkal teljes a környezetismeretben az elmélet és gyakorlat egysége.

Ezen a téren még szorosabb kapcsolatot kívánunk az iskola és az otthon között. A környezetismeret az iskola tantárgyai között fokozottan olyan területet ölel fel, ahol az iskola és a szülői ház egységes ráhatásának kell érvényesülnie. De a kölcsönös ráhatás kérdésében is a legmesszebbmenő megértéssel, tapintattal járhatnak csak el a nevelők.

Az általános iskola új tanterve, s az új tantervben új tantárgy: a környezetismeret építi meg a hidat a jelen és a jövő között. Örömmel készülünk a környezetismeret elméleti, gyakorlati egységébe fonódó tananyagának tanítására.

Az új tantárgy perspektívája végső fokon: a szocialista haza szakképzettséggel és széles látókörrel rendelkező művelt embere, aki tud látni, gondolkodni, érezni, dolgozni, tehát *élni*.

A környezetismeret ezért központi jelentőségű tantárgy.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

1. A Művelődésügyi Minisztérium Tanítóképzős Főosztályának tematikája a környezetismeret tanításának módszertanához. 1962.
2. *M. N. Szkátkin*: A természetrajz tanítás módszertana. Budapest, 1951.
3. A *Köznevelés* c. folyóirat 1961- 62. évi számai.

GARAMSZEGI JÓZSEF
intézeti tanár, Esztergom

Az alsó „ti” hang tanítása

Az általános iskola III. osztályának tanulói a második félév elején ismerkednek meg a dallami elemek köréből az alsó „ti” hanggal. Ebben az időszakban fedezik fel a tanult dallamhangok között szereplő, az énekelt hangviszonylatok egymásutáni-ságában jelentkező új „ti” hangot. Az új hang fogalmi jegyeit, funkcionális és jelentéstani tendenciáit csak az élő zenében való megfigyeléssel, az új hang és az ismert zenei környezet viszonyainak és kölcsönhatásainak vizsgálatával tudjuk meghatározni. Az éneket tanító nevelőink feladata, hogy a szöveges dalok énekes felhasználásának útján az új, de az eddig még ismeretlen és a tanult, vagyis az eddig már megismert zenei elemek tér- és időbeli viszonyainak, dialektikus kölcsönhatásainak szubjektívizált, a tartalom szerinti élményszerű érzékeléséhez, észleléséhez, megfigyeléséhez és a megfigyelések általánosításához, valamint az érzékelt és észlelt jelzések jelzésének megállapításához, jelentéstani meghatározásához lélektani, pedagógiai és

a tárgyhoz alkalmazott módszertani szakszerűséggel a legkedvezőbb feltételeket és körülményeket biztosítsák.

Énekpedagógiai gyakorlatunk és az ebből fakadó módszertani, elvi álláspontunk szerint az új zenei elem könnyed és zökkenőmentes tanítása érdekében eleinte mindig könnyebb technikájú, egyszerűbb ritmikai és dallami felépítésű, az új zenei elem sajátosságait világos egyszerűséggel és viszonylagos teljességgel visszatükröző dalokat és azokon belül dalrészleteket használunk fel meghatározott akusztikus és kinesztéziás érzetek keletkeztetésére, zenei és mozgási képzetek kialakítására, a zenei tér- és időszemlélet megszerzésére, a legkülönbözőbb asszociációk megteremtésére, egy-egy új zenei elem tudatosítására, gyakorlására, a zenei készségek és képességek céltudatos kifejlesztésére. Mindezekből határozottan kitűnik, hogy mennyire középponti helyet foglalnak el a dalok, az élő zenei hatások és feldolgozások az általános iskolai énekeszenei oktató és nevelőmunkában. A dalok képezik kiindulópontját minden irányú énekpedagógiai tevékenységünknek. Innen kiindulva teljesítjük a ránk háruló oktatási és nevelési feladatokat, s ide térünk vissza az oktatás és a nevelés egyes területeiről. Tehát minden nevelői tevékenységünk ezen a területen dalból indul ki, és dallá fejlődik; vagyis az apróbb részfeladatok, részismeretek az élő dalból analizálódnak és élő zenévé szintetizálódnak.

A dalok és dalrészletek (dallamfordulatok) csak abban az esetben használhatók fel zenei elemzésre, a zenei elemek helyes érzékeltetésére, az ismeretekkel való egybevetésre és sajátosságainak meghatározására, ha tanulóink tudatában, énekes gyakorlatában a szöveges dalok és dalrészletek zeneileg kifogástalan pontossággal és tisztasággal élnek és érvényesülnek. Ugyanis a zenei elemek tanítása során az analízisra szánt szemléleti-vizsgálati anyag nem más, mint a tanulóink tudatában reálisan élő és az ajkukon megszólaló dal, dalrészlet vagy dallamfordulat.

Amennyiben a tanulóink tudata által visszatükröződött, az ajkukon megszólaló dal, mint szemléleti-vizsgálati anyag ritmikai és dallami szempontból kifogás alá esik, és a tartalom élményszerű kifejeződése viszonylagos művészi szinten nem valósul meg, akkor a szóban forgó dalt tanulóink még nem sajátították el kellő zenei alapossággal és művészi élményszerűséggel, s így még nem is használható fel zenei vagy művészi szemléltetésre. Ugyanis csak a kifogástalanul előadott, pontosan és tisztán intonált szöveges dal vagy dalrészlet alkalmas a kívánt (céljainknak megfelelő) zenei érzéletek nyújtására és zenei képzetek keletkeztetésére, a tévedésektől mentes határozott észlelések biztosítására; csak a jól megválasztott tempó és a művészi módon alkalmazott dinamikai elemeknek a szépen és tisztán csengő gyermeki hangon megszólaló dallamon való érvényesülése biztosíthatja a dalok nevelő hatású élményszerűségét.

Tanulóink erkölcsi-politikai és esztétikai-érzelmi nevelése az ének tárgyon belül a zeneművészet kifejező eszközeinek megismerése, megértése, valamint az énekes gyakorlatban való művészi felhasználása és tudatos alkalmazása által valósítható meg a legeredményesebben. A zenei írás-olvasás képessége, a dalok és a zenei alkotások meghallgatásának és előadásának készsége a zenei anyag élménytartalmának felismerésével, annak érzelmi átélésével, a kifejező eszközök szerepének észrevéttetésével, a zenei nyelv megértésével fejleszthető hathatósan és különös eredménnyel.

A hallás utáni daltanítások, valamint az azokat követő daléneklések minőségei döntő mértékben szabják meg az ének tárgy tanításának eredményességét, mert a legszorosabb értelemben alapját képezik az ének tárgy minden irányú zenei nevelő-és oktatómunkájának.

Az alsó „ti” hang tanítását is hallás utáni daltanításokkal alapozzuk meg, és első-sorban ezzel is készítjük elő. A szolmizációs „ti” hangot dallamfordulataiban kéz-

jelről, betűjelről vagy kótaképről annyiban lesz majd könnyű tisztán intonálni tanulóinknak, amennyiben kifejezően, könnyedén és tisztán éneklük azokat szöveges dalaikban. A „ti” hang dallamfordulatait tisztán megszólaltatni még szöveges dalokban sem könnyű feladat alsóbb osztályos tanulóinknak. Gyakran tapasztalhatjuk, hogy kezdő énekeseink bizonytalanul intonálják a dallamban szereplő érzékeny hangot: a „ti”-t, mely kétségtelenül különleges szerepet tölt be a dallam hangjainak körében. A dallamfordulatokban a „ti” hangra való érkezés, vagy az onnan való továbblépés, továbbugrás intonációs nehézségeinek okát elsősorban a dallamalakulás, a dallamformálódás logikájában kell keresnünk.

A „ti”, mint vezető és érzékeny hang a maga feszültségének feloldását a megnyugvást adó, sokszor a befejezettség érzetét keltő főhangjának mielőbbi megszólaltatásával igyekszik elérni. A „ti” vezető hangnak a „dó” főhang irányában való törekvése sokszor oly intenzitással jelentkezik, hogy a „dó” zenei képzetét már idő előtt a tudat előterébe helyezi. Így a „ti” és a „dó” képzei a tudat előterében egymást kölcsönösen átfedik. Ez az átfedés pedig különösen kezdő énekeseknél megzavarja a „ti” hang tiszta intonációját, mert a „ti” hang nem képes a „dó” főhangjától kellő mértékben és kellő ideig differenciálódni.

E két hangképzet szükséges differenciálódása természetesen sokkal könnyebben megy végbe akkor, amikor a „dó” hang után, a „dó” hang megszólaltatását követve intonáljuk a „ti” hangot. Ugyanis a „dó” hangképzete megnyugtató, befejező jellegénél fogva szilárdabban él tudatunkban. A „dó” hangnak éppen ez a képzetbeli funkcionális biztonsága nyújt kedvezőbb feltételeket a „ti” hang intonációjára. Ezért választotta módszerünk is ezt az utat a „ti” hang helyes intonációjának biztosítására, annak megerősítésére, valamint dallamfordulatainak kezdeti felismerésére és gyakorlására, amelyekben a „ti” hang a „dó” hang után következik, többnyire súlytalan ütemrészen.

A „ti” hangot tartalmazó legtöbb első és második osztályos dal „lá” végű. Ezekben a dalokban a „ti” hang általában a dalzáró dallamfordulatokban, a „lá” záróhang előtt, a „dó” hangtól a befejező „lá” hang felé haladva átmenőhangként szerepel. Ezekben a dallamfordulatokban a „dó” hangnak a „ti” hangra gyakorolt vonzó hatását feloldja a befejező „lá” hangnak tonikai funkciója. A „ti” hangképzetnek a „dó” hangképzettől való differenciálódását elősegíti a tonikai „lá” hangnak kadenciális szükségszerű következése. Így ezek a „lá” végű dallamok különösen alkalmassá válnak a „ti” hang éneklésének előkészítő gyakorlására.

Az első és a második osztályban a szöveges dalok éneklése során a „ti” hangviszonylatai sokszor megszólaltak tanulóink ajkán. Ilyenkor az adott szöveges-zenei tartalommal kapcsolatban mindig megéreztek valamit tanulóink a hang dallamfordulatainak érzelmi és hangulati sajátosságairól, változatos és sokoldalú kifejező erejéről. Ezek az érzelmi társulások és ilyszerű észrevételek bizonyára segíteni fogják tanulóinkat az új zenei elem közelebbi megismerésében.

Tehát a távolabbi cél érdekében már az első és a második osztály nevelőinek gondos figyelmébe ajánljuk az I. és a II. osztály azon dalait, amelyek az alsó „ti” hanggal kapcsolatos dallamfordulatokat is tartalmazzák. Az első osztályos dalok között 7, a második osztályos dalok között 5 ilyen természetű dalt találunk. Ha ezeket a dalokat korábbi előkészítésül, intonációs énekes gyakorlatul, ilyszerű zenei képzetek kialakításául nem fogjuk a megjelölt időszakban felhasználni, akkor a harmadik osztályban a sok egyéb, sokrétű és nehezebb feladat megoldása mellett már nem lesz elegendő időnk a „ti” hang szöveges vagy szöveg nélküli dallami képzettségünknek a belső hallás terén való kimunkálására. Ez a munka pedig a „ti” hang tudatosításának

nélkülözhetetlen korábbi perspektivikus előkészítését és lélektani megalapozását jelenti, mely az új hang tanításának gyakorlati eredményességét döntő mértékben fogja befolyásolni.

Az első és a második osztály dalainak megtanítását a játékoság jellemezze. A dalok tanulását kísérő játékos mozzanatok pedig mindég szoros kapcsolatban álljanak a dalok szöveges tartalmi mondanivalóival. Ezek a mozzanatok mindig segítsék elő a tartalmak megértését, átélését és szépségeinek kibontakozását. Az ismétlést, a begyakorlást, de elsősorban az új dalok tanítását tegyük mindig változatossá, szórakoztatóvá és elevenné színes képekkel, táblai rajzzal, rokon érzelmek felkeltésével, rokon élmények felelevenítésével, más órákon tanultak és egyéb ismeretek felidézésével, játékos mozdulatokkal, dramatizálással, sokoldalú zenei szemléltetéssel, változatos és sokszínű előadással, egyéni és csoportos énekléssel, a játékdalok alkotó elemeinek (játék-szöveg-dallam-ritmus-mozgás-előadásmód) különböző szerepvállaló kiemelésével, ötletesen kapcsolt színező zenei feladatok megoldásával, a dalok újabb és újabb szépségeinek felismerésével, változatos emberi és környezeti kapcsolatok megeremtésével, a tanulóknak a dalok esemény-tartalmába való behelyezésével, a dalok szubjektívizált átélésével stb. Mindezek tehát egészítsék ki a dalok szöveges és zenei tartalmi mondanivalóját, emeljék ki a dalok ritmusának vagy dallamának kifejező erejét. Így a dalok nevelő gondolatai, zenei szépségei állandóan kísérni és támogatni fogják a tanítás minden mozzanatát, s ezek a sokoldalú értelmi, érzelmi, hangulati zenei hatások kiszélesítik tanulóink befogadóképességét, megsokszorozzák tanulóink szellemi erőit, meggyorsítják és megszépítik a tanítás oktató- és nevelőmunkáját.

Példaként egy-egy mozzanatot emelünk ki az első és a második osztály egy-egy dalának tanításából, amikor a tartalomból fakadó átélés és kifejező énekléssel, a zenei mondanivaló mélyebb megértésével is igyekszünk a „ti” hang szöveges dallamfordulatának tiszta intonációját biztosítani. Ezekben a példákban a dallamfordulat és a szövegi tartalom kölcsönös jelentéstani kiegészülése ismerhető fel, melyek a művészi kifejezés szintjén egymást nem nélkülözhetik, tehát egymást kölcsönösen igényelik, szövegi és dallami formáit megerősítik.

1. *Fenyőünnep* című dal tanításából idézet:

(I. oszt. énekeskönyv. 25. old.)

A hideget nem mindenki tudja egyformán elviselni. A fák is érznek: fáznak, dideregnek, télen dermedt álomba szenderülnek. De a fenyőfa télre nem hullatja le, hanem üde zölden csillogtatja fénylő tűleveleit. Ezért csak ő pompázik, csak ő ünnepelheti velünk együtt a karácsonyt. Míg a többi fa pedig:

Kiemelés: Dermed fázik

(dó ti lá lá)

Aki fázik, az jól összehúzza magát, összekuporodik, miként a dallam is a dermed szóra kicsit „megremeg”, majd az utolsó hangra leereszkedve ott „megmelegszik”. Énekeljünk csak a többi fa didergéséről! — — Ismételtetések, megfigyelések! (Többszöri nevelői szemléltetések és osztályéneklések folyamatain, közös munkáin csiszolódik tisztára, kifejező erőben pedig gazdagodva az alsó „ti” hang dallamfordulata. A dallamot dúdolgatva és a dallam mozgását térbelileg kivetítve — a didergő fák képszerű megjelenítésével — a dallamfordulat dallami képzetsorát építgetjük, alakítgatjuk ki tanulóink tudatában és emlékezetében.)

2. *Kis kece lányom* című dal tanításából idézet:

(I. oszt. énekeskönyv. 60. old.)

Az édesanya mennyire elgyönyörködik tiszta, fehér ruhás leányába, akinek fehér rózsza van a kezében. Biztosan a szíve is ilyen szép és jó, mint a fehér rózsza. Az édesanyának örömeiben valami meleg szeretetet fut át a szívében.

Kiemelés: Fe-hérbe vagyon
(mi dó-dó ti lá)
ke-zé-be vagyon

Forduljon csak ide, és mindenki megláthatja, hogy milyen szép a *mátkám asszony!* Énekeljük mi is ilyen büszkén:

Mondom, mondom, fordulj ide *mátkám asszony*,
(lá-ti-dó-dó ré-dó-ti-dó ti ti ti ti)

Aki nem énekelte, hanem csak nézte, az is ezt gondolta magában: — — — (dú-dolva énekeljük, majd a belső hallás területén elképzeljük a dallamot. Itt így erősítjük meg a „ti” hang dallami képzetének tudatunkban való felidéződését).

3. *Elvesztettem páromat* című dal játékból idézet:
(II. oszt. énekeskönyv. 60. old.)

Sajnálkozva énekeljük:

Elvesztettem páromat, Szép el-adó lányomat
(lá-mi-mi-ré mi dó-lá lá-mi-mi-ré mi dó-lá)

Kérlelve hívogassuk:

Gyer haza *lányom*, Lidi nevű lányom.
(ré dó-ti lá ti dó-dó-ti-ti lá lá.)

Akinek a nevét éneklük, az odamegy a hívóhoz. A játékot addig folytatjuk, amíg a sorban állók egyenként át nem mennek a hívókhoz úgy, hogy végre a sorból csak ketten maradnak. Ezek azután újra kezdik a játékot. Mielőtt valakinek a nevét kiénekelnénk, — gondolkozzunk — tartsuk ki hosszan a harmadik dallamsor végét:

Gyer haza lányooooom,
(ré dó-ti lá tiiii)

A többiek bizonyára kíváncsiak lesznek, hogy kit is fogunk magunkhoz szólítani:

Kati nevű lányom.
(dó-dó-ti-ti lá-lá.)

A játékot úgy is játszhatjuk, hogy az elveszett lányok a padra hajtják fejüket és szemüket behunyják. Nevük hallatára felemelkednek és feltekintenek.

A „Gyer haza *lányom*” dallamsor utolsó „ti” hangjának megnyújtásával a feszült várakozás érzetét fogjuk tanulóinkban felkelteni, s ezután a „Lidi nevű lányom” negyedik dallamsora „dó” hangjának megszólaltatásával a feszült várakozás feloldásának öröme érzetét fogjuk kiváltani.

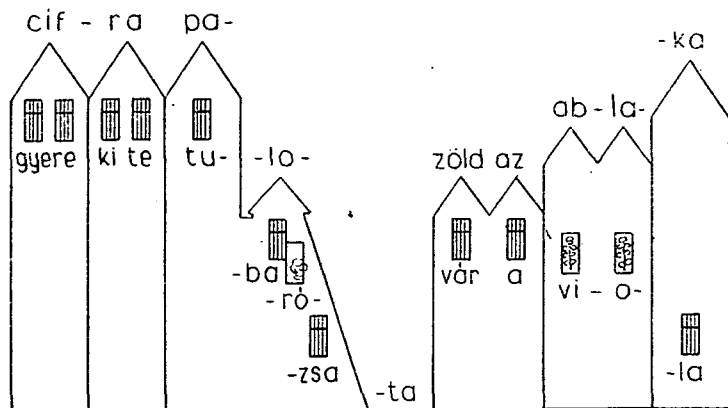
4. A *Cifra palota* című dal dallamvonalának táblai rajzzal való szemléltetése az érzékeny hang kiemelésével: (II. oszt. énekeskönyv. 42. old.)

(Az ábrát lásd a 190. oldalon!)

A kép rajzolása a táblán színes krétával történjék! A háztető piros, az ablak zöld, a fal sárga színű legyen. A rózsát rózsaszínűre, a violát violaszínűre rajzoljuk. A szöveg felírását fehér krétával végezzük. Éneklés közben a táblán mutatjuk a dallamot, a rózsza és a viola hangjait különböző tempó és dinamikai változattal kiemeljük.

Az első és a második osztály dalanyagából még a következő dalok használhatók fel a „ti” hang dallamfordulatainak szöveges begyakorlására: *Kicsi vagyok én* ... I. o. 12. old., *Esik eső karikára* ... I. o. 49. old., *Dalolnak a madarak* ... I. o. 53. old., *Ringató* ... I. o. 63. old., *Két krajcárom volt nékem* ... I. o. 71. old., *Rózsza szirma harmatos* ... II. o. 10. old., *János úr készül* ... II. o. 44. old., *Harcsa van a vízben* ... II. o. 59. old.

A „ti” hang tudatosításának korábbi előkészítését szolgálja a II. osztályban megismert hangok (ré, alsó lá, alsó szó) dallamfordulatainak szöveges dalokból való kiemelése, elemzése, felismerése, kézjelbeszedése, kézjelről, repülőktóról és írott kép-

ről való éneklése, dallamfordulatainak kirakása, táblára és füzetbe való leírása is. A mindezek során felmerült hallási, látási, mozgási, szó- és artikulációs képzetek asszociációs kapcsolatainak, feltételes reflexsorainak kialakítása és megerősítése elengedhetetlen alapját képezi az ezekhez kapcsolódó „ti” hang megtanításának. Ezekről, valamint a „ti” hang közvetlen előkészítéséről és tudatosításáról a legközelebbi közleményünkben fogunk beszámolni.

DR. ZENTAI KÁROLY
intézeti tanár, Szeged

Az oktatási folyamat pszichológiai elemzése

(Folytatás)

A) A KONKRÉT TÉNYANYAG BIZTOSÍTÁSA

Eddigi fejtegetéseinkkel igazoltuk, hogy minden ismeretünk végső alapja a *tapasztalás*. A tapasztalatszerzés az érzéklésre támaszkodik. Ezért mindig arra törekszünk, hogy környezetünk tényeiről minél több, és minél megbízhatóbb érzékszervi adatot szerezzünk. Az előzőkben kifejtettük, hogy a központi idegrendszer segítségével tapasztalataink egy részét hosszú időn át megőrizzük és ezeket egymással kapcsolatba hozzuk. Ezeknek a kapcsolatoknak gazdagsága erősíti tapasztalati adataink tartósságát és növeli alkalmazásuk lehetőségét. Így például látjuk a hó fehér színét, érezzük hidegségét, tapintjuk puhaságát, majd látjuk, hogy a gyermekek hogyan siklanak le a havon, hogyan veri vissza a hó a fényt stb. A hóra vonatkozó számos megállapításunk azonban már *megelőző tapasztalatokra* támaszkodik, amelyek kialakították bennünk a színeket, ezek általános fogalmát, köztük a fehér szín képzetét, majd annak